

Inlärningsproblem, disciplinsvårigheter och psykisk insufficiens

En undersökning med hänsyn till lärarnas syn på sina elever

Lena Burman

Ingvar Nylander

Introduktion

Det är påtagligt att behovet av barnpsykiatrisk hjälp är avsevärt större under skolterminerna än under skolloven. Icke få av patienterna hänvisas också till rådgivningsbyrå genom skolan. Lika påtagligt är att det många gånger är svårt att hjälpa dessa barn med konventionella barnpsykiatriska behandlingsmetoder. Detta har motiverat frågeställningarna: Beror barnens nervösa symtom på för stora krav från skolan eller orsakas de av speciell psykisk insufficiens hos barnen? För att belysa detta problemkomplex har samtliga lärare

Vart tionde barn i grundskolan i Umeå har enligt sina lärares bedömning skolanpassnings-svårigheter. Dessa tycks vara särskilt vanliga på skolans mellanstadium men med en ansamling av svåra fall till högstadiet.

Detta är några av resultaten av en nedan presenterad undersökning av bitr. psykolog Lena Burman och professor Ingvar Nylander båda verksamma vid barnpsykiatriska kliniken vid Umeå universitet.

Artikelförfattarna framhåller också att arten av dessa insufficienstaganden sannolikt kräver skolpolitiska åtgärder för att de skall kunna förebyggas eller hävas.

i en medelstor svensk stad intervjuats beträffande skolbarnsproblematiken. I samband härmed har också lärarna själva bedömts i vissa avseenden.

Datainsamlingen skedde våren 1968 genom personliga intervjuer med samtliga klasslärare vid Umeå stads grundskola. Intervjuerna genomfördes vid enskilt samtal med lärarna i respektive skolas lärarrum, varvid lärarna redovisade sina problembarn efter ett givet schema. Lärarna fick ange som problembarn de barn som ej kunde tillgodogöra sig undervisningen, de barn som genom sitt beteende störde undervisningen och de barn som hade ett klart avvikande beteende utan att störa undervisningen. Under intervjun bedömdes efter en 3-gradig skala dels lärarnas inställning till undersökningen och dels deras inställning till problembarnen.

En del av problembarnen hade hänvisats till rådgivningsbyrån vid Umeå lasarett under senaste åren. Som jämförelsematerial till dessa uttogs en annan grupp barn omfattande aktuella rådgivningsbyråfall inskrivna vid Umeå stads grund-

Tab 1 Skolpopulationen i Umeå grundskola

Kön	Årskurs									Totalt
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
♂	325	351	335	294	289	261	328	392	385	2960
♀	260	288	305	302	300	286	364	397	403	2905
♂ + ♀	585	369	640	596	589	547	692	789	788	5865

skola, men enligt lärarna icke angivna som skolproblemfall. Dessa två grupper bedömdes enhetligt av barnpsykiater genom journalstudier, där data uppfördes på ett i förhand uppgjort kategoriseringsschema utan vetskap om grupp-tillhörighet.

Materialet sammanställdes efter ålder, årskurs, kön samt typ av problem. De senare kunde sammanfattas under tre huvudgrupper: 1. Disciplinära problem. 2. Inlärningsproblem och 3. Nervösa problem.

Bearbetning i form av procenttalsberäkning, korstabulering och signifikansprövning m. m. genomfördes på vanligt sätt.

Umeå grundskola

Under den aktuella undersökningsperioden gick sammanlagt 5 865 barn (2 860 pojkar, 2 905 flickor) i Umeå grundskola, (tab 1) fördelade på 8 rektorsområden och 270 klasser. Av klasserna utgjordes 241 av normalklasser och 29 av s. k. specialklasser. Specialklasserna omfattade 13 stycken hjälpklasser, 10 skolmognadsklasser, 3 läsklasser samt 2 hörselklasser och en kurs för rörelsehindrade (fall för barn med rörelsehandikapp såsom vid MS, CP m. m., ibland i kombination med begåvningshandikapp). Härtill kom klinikundervisning, 11 läskliniker, 2 observationskliniker, 2½ talkliniker samt 1 matematikklinik. Totalt gick 303 elever eller c:a 5 % av skolpopulationen i specialklass; 102 i skolmognadsklass, 154 i hjälpklass, 30 i läsklass, 11 i hörselklass och 6 i klass för rörelsehindrade. Dessa fördelade sig

på 128 fall på lågstadiet, 111 på mellanstadiet och 54 på högstadiet.

Resultaten från lärarintervjuerna skiljde sig inte mellan de olika rektorsområdena eller skolorna, varför materialet kunde redovisas i sin helhet. Vid intervjun med lärarna framhölls att med problem-barn avsågs barn som var problematiska med hänsyn till de krav som ställdes i klassen. Enbart det förhållandet att ett barn exempelvis gick i hjälpklass fick inte innebära att barnet angavs som problembarn. Först om barnet i sin klass hade svårigheter av ovan redovisad typ noterades det som problembarn.

Resultat

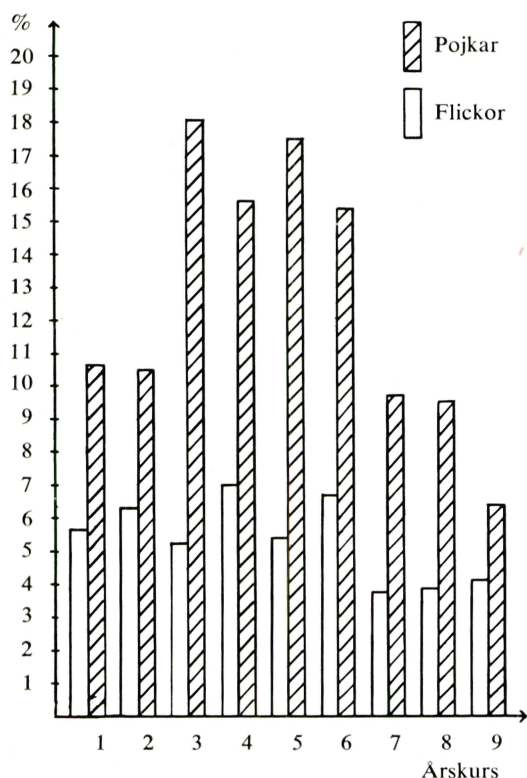
Fördelning på årskurs och kön

Årskurs- och könsfördelning redovisas i tabell 2 och fig. 1. Härav framgår att totalt cirka 9 % av samtliga barn vid Umeå grundskola uppfattas som problembarn av lärarna. Frekvensen problembarn bland pojkarna var mer än dubblt så hög som bland flickorna, 12 % resp. 5 %. Den högsta frekvensen problemfall redovisades bland pojkarna i årskurs 3, den lägsta bland flickorna i årskurs 7, 18 % resp. 4 %. Frekvensen problempojkar var högre i årskurserna 3—6 än i övriga årskurser, flickorna visade en tendens i samma riktning.

Problemtyper

I flertalet av fallen förelåg en kombination av olika problemtyper (tabell 3). Vanligaste kombinationerna var inlärningsproblem + nervösa problem

Fig 1. Problembarn i Umeå grundskola
Köns- och årskursfördelning

(186 fall), inlärningsproblem + nervösa problem + disciplinära problem (133 fall) samt nervösa problem + disciplinära problem (88 fall). Endast i 85 fall förelåg en enkel problematik; vanligast nervösa problem (39 fall).

Fördelningen på problemtyp var densamma för pojkar som för flickor.

Anhopningen av problempojkar i årskurs 3—6 förorsakades nästan helt och hållet av kombinationerna inlärningsproblem + nervösa problem och inlärningsproblem + disciplinära problem + nervösa problem. Enbart nervösa problem förekom i stort sett i samma frekvens i samtliga årskurser.

Disciplinära problem

Disciplinära problem uppgavs förekomma bland 259 barn, motsvarande 4 % av skolpopulationen (tabell 4). Problemtypen förekom vanligare bland pojkar (7 %) än bland flickor (2 %).

De disciplinära problemen bestod i 130 fall av trots — aggressivitet, i 92 fall av pratighet — motorisk oro, i 64 fall av olovlig frånvaro och i 53 fall av asocialitet av annat slag. I 16 fall angavs att barnen var provokatoriska mot lärarna på annat sätt.

Beträffande könsfördelningen dominerade pojkarna samtliga symtomgrupper utom gruppen "olovlig frånvaro", där könsfördelningen var i stort sett jämn (55 % pojkar resp. 45 % flickor). Symtomet uppträdde vanligast i de senare årskurserna, speciellt uttalat bland flickorna.

Inlärningsproblem

Totalt uppgavs 369 elever eller cirka 6 % av skolpopulationen, 9 % av pojkarna och 4 % av flickorna, ha svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen (tabell 5). Inlärningsproblem förekom sålunda vanligare bland pojkarna än bland flickor-

Tab 2 Problembarn i Umeå grundskola. Köns- och årskursfördelning

Kön		Årskurs									Totalt
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
♂	%	10,77	10,51	18,21	15,65	17,65	15,33	9,76	9,69	6,23	12,30
♀	%	5,77	6,25	5,25	6,95	5,33	6,64	3,57	3,78	3,97	5,13
♂ + ♀	%	8,55	8,61	12,03	11,24	11,38	10,79	6,50	6,72	5,08	8,75

Tab 3 Skolproblematiken

	Årskurs									Totalt
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Disciplinära problem	0	0	1	1	4	1	4	5	1	17
Inlärningsproblem	1	1	3	6	5	6	4	2	1	29
Nervösa problem	4	2	7	3	3	3	3	5	9	39
Disciplinära- + inlärningsproblem	1	1	0	0	1	5	1	3	9	21
Disciplinära- + nervösa problem	14	11	10	16	9	10	3	9	7	88
Inlärnings- + nervösa problem	19	28	32	26	32	25	9	9	6	186
Disciplinära- + inlärnings- + nervösa problem	11	12	22	15	14	10	20	20	9	133

na. I flertalet av fallen bedömde lärarna orsaken till inlärningsproblemen vara allmän svag begåvning, 5 % av pojkarna och 2 % av flickorna. Speciella handikapp (främst läs- och skrivsvårigheter) uppgavs förekomma bland 3 % av pojkarna och 1 % bland flickorna, medan inlärningsproblemen i sam-

manlagt 2 % av samtliga fall (69 pojkar och 24 flickor) ansetts bero på att barnen haft skolläda eller ej läst läxor. I sammanlagt 19 fall, 14 pojkar och 5 flickor, angav lärarna att orsaken till barnens inlärningsproblem av allt att döma berott på ojämn prestationsförmåga.

Tab 4 Disciplinära problem

Typ av symptom	Kön	Årskurs									Totalt
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Pratighet- motorisk oro	♂ ♀	4 3	7 1	12 0	13 0	9 0	9 2	10 2	12 0	8 0	84 8
Trots- aggressivitet	♂ ♀	13 1	12 4	18 3	13 3	14 0	9 1	10 3	10 5	9 2	108 22
F. ö. provokato- riskt uppträdande	♂ ♀	2 0	1 0	2 0	2 0	1 0	1 0	1 0	3 1	2 0	15 1
Olovlig frånvaro	♂ ♀	5 0	1 0	2 1	2 2	1 2	5 1	5 7	8 8	6 8	35 29
Asocialitet av annat slag	♂ ♀	5 0	3 1	4 1	1 1	4 1	7 1	6 2	6 4	2 4	38 15

Tab 5 Inlärningsproblem

Typ av problem	Kön	Årskurs									Totalt
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Allmänt svag begåvning	♂	7	10	26	12	19	15	16	22	9	136
	♀	7	8	5	12	10	14	4	4	5	69
Speciella svårigheter	♂	10	14	14	17	16	9	10	4	1	95
	♀	3	7	6	4	4	2	1	0	0	24
Ojämn prestationsförmåga	♂	0	1	4	0	2	4	1	0	2	14
	♀	2	0	0	0	1	0	0	1	1	5
Skolleda — negativism	♂	6	2	10	4	9	10	10	11	7	69
	♀	1	1	1	2	5	1	7	2	4	24

De olika formerna av inlärningsproblem visade en likartad fördelning med materialet uppdelat på kön och årskurs.

Nervösa problem

446 fall eller 7 % av skolpopulationen i Umeå uppgavs ha nervösa problem (tabell 6). Frekvensen var högre bland pojkarna (11 %) än flickorna (2 %). Det vanligaste symtomet var hämning — kontaktstörning, utgörande över hälften av fallen och sedan kom i fallande frekvens allmän nervositet, omogenhet, ångest, depression och enstaka fall av enures, enkopres och tvångssymptom. Totalt uppgavs förekomma i totalt 60 fall, varav 40 pojkar och 20 flickor. Förhållandet mellan könen med avseende på de olika delsymtomen var det samma i de olika årskurserna.

Problembarn som sökt rådgivningsbyrå

Totalt hade 104 fall, 68 pojkar och 36 flickor, motsvarande cirka 20 % av problembarnsgruppen undersökts på rådgivningsbyrån vid Umeå lasarett under de senare åren. Pojkarna övervägde i samtliga årskurser utom 3:an och 4:an samt 8:an (4 pojkar — 4 flickor, 3 pojkar — 5 flickor, resp.

8 pojkar — 11 flickor). Detta rådgivningsbyråmaterial analyserades med avseende på förekomsten av vissa anamnestiska och kliniska data, vilka funnits tillgängliga i samtliga journaler.

Frekvensen pojkar var numerärt högre i skolproblemgruppen än vad som var fallet i det aktuella rådgivningsmaterialet, men skillnaden är dock ej statistiskt säkerställd (65 % resp. 56 %).

Materialet delades upp i tre grupper; lågstadiet (årskurs 1 — 3), mellanstadiet (årskurs 4 — 6) och högstadiet (årskurs 7 — 9). Fördelningen på dessa grupper var jämn i det aktuella rådgivningsmaterialet (33 % — 33 % — 33 %) medan skolproblemgruppen visade en överrepresentation av elever på högstadiet (23 % — 24 % — 53 %). (fig. 2). Könsdifferens förelåg inte i någondera materialet beträffande fördelning på de olika skolstadierna.

De miljöfaktorer som analyserades var inkomplett hem och psykisk sjukdom resp. alkoholmissbruk hos endera eller båda av föräldrarna. Skolgruppen skilde sig inte från det aktuella rådgivningsbyråmaterialet med avseende på frekvensen av någon av dessa faktorer.

Som väntat hade skolgruppen hänvisats till rådgivningsbyrå i flertalet av fallen av skolan (54 %).

Tab 6 Nervösa problem

Typ av symptom	Kön	Årskurs									Totalt
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Allmän nervositet	♂	19	23	35	23	27	16	18	17	8	186
	♀	4	3	2	5	3	3	1	2	1	24
Omogenhet	♂	19	19	34	22	23	14	13	12	10	166
	♀	9	5	2	8	6	7	1	2	1	41
Hämning- kontak- störning	♂	20	20	35	23	32	16	20	19	10	195
	♀	7	14	12	16	10	12	7	10	9	97
Enures- Enkopres	♂	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
	♀	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Talfel	♂	7	9	3	5	6	3	2	2	3	40
	♀	3	5	3	3	2	2	1	1	0	20
Tics	♂	0	1	1	1	2	0	2	1	0	8
	♀	1	0	1	0	0	1	0	0	0	3
Depression	♂	5	1	3	2	2	1	0	8	0	22
	♀	0	0	0	0	2	0	0	6	2	10
Ångest	♂	8	5	10	10	10	1	6	5	4	59
	♀	3	2	5	6	4	3	3	5	7	38
Tvångsymtom	♂	0	1	1	0	0	0	0	1	0	3
	♀	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1

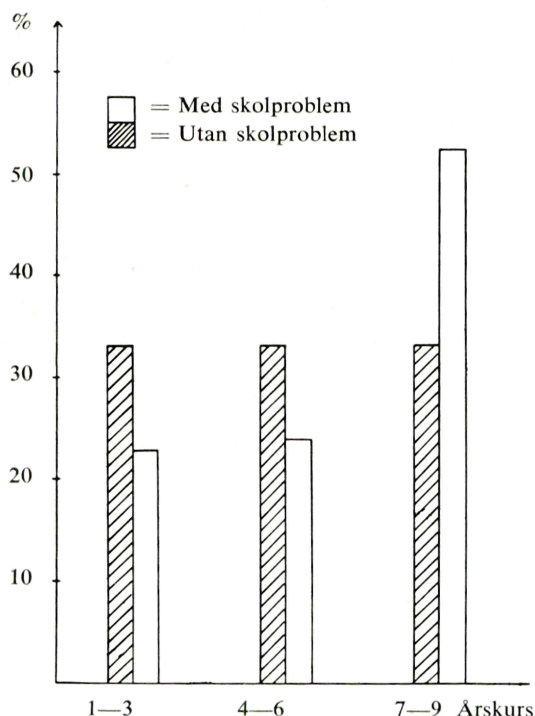
Endast 14 % av fallen hade sökt på föräldrarnas initiativ. Motsvarande frekvens bland de aktuella rådgivningsbyråfallen var 10 % resp. 35 %. Anmärkningsvärt är, att i endast 54 % av fallen i skolgruppen var barnens föräldrar medvetna om skolsvårigheter. I det aktuella rådgivningsbyråmaterialet som ej uppgetts som skolproblematiskt var motsvarande frekvens 20 %. I övrigt framkom inga anamnestiska olikheter materialen emellan.

Också beträffande fördelningen av diagnoser förelåg en olikhet mellan de båda materialen. Av fallen i skolgruppen konstaterades 38 % vara ut-

vecklingshämmade eller partiellt utvecklingshämmade. Motsvarande frekvens i det aktuella rådgivningsbyråmaterialet var 17 %. Övriga diagnoser fördelade sig i stort sett likartat i de båda materialen.

Vad det psykiska insufficienstillståndets svårighetsgrad beträffar mättes detta genom att registrera frekvensen på kliniken intagna barn. Av skolproblemsguppen, som undersökts på rådgivningsbyrå, hade 21 % lagts in på klinken. Motsvarande frekvens bland de aktuella rådgivningsbyråfallen var 9 %.

Fig 2. Rådgivningsbyråfallen

Lärarna

Könstillhörighet

Totalt fanns vid Umeå grundskola 272 lärare, varav 70 manliga och 202 kvinnliga. Ingen manlig lärare undervisade på lågstadiet. På mellanstadiet undervisade bara 18 manliga medan antalet kvinnliga lärare var 63. På högstadiet däremot övervägde antalet manliga lärare över antalet kvinnliga, 54 resp. 39.

Var 4:e lärare uppgav att de överhuvudtaget inte hade några problembarn i sin klass (16 manliga lärare och 52 kvinnliga). Antalet problembarn fördelade sig för övrigt jämnt på de manliga och kvinnliga lärarna i de årskurser där såväl manliga som kvinnliga lärare undervisade.

Lärarens inställning till undersökningen

Lärarens inställning till undersökningen testades

för att få utrönt huruvida denna kunde påverka deras beredvillighet att lämna data.

Av de 272 lärarna bedömdes 187 ha en positiv inställning till undersökningen, i 75 fall var förhållandet oklart och i 10 fall bedömdes läraren vara negativt inställd till undersökningen. Fördelningen av data med materialet uppdelat på kön och årskurs var i stort sett densamma oberoende av lärarens inställning till undersökningen.

Lärarens inställning till barnen

Positiv inställning till barnen bedömdes föreligga i 147 fall, i 122 fall rådde oklarhet och i 3 fall bedömdes lärarnas inställning som mindre god. Något samband mellan lärarnas inställning till barnen och frekvensen problembarn kunde inte påvisas.

De lärare som icke hade uppgett sig ha några problembarn visade en tendens till mer positiv inställning till barnen än de lärare som hade uppgett sig ha problembarn. (62 % resp. 51 %). Skillnaden är dock inte säkerställd. Manliga och kvinnliga lärare skilde sig inte i detta avseende.

Diskussion och sammanfattning

Av lärarnas uppgifter har framgått, att vart 10:e barn i Umeå grundskola har problem med skolanpassningen i olika avseenden, pojkar mer än dubbelt så ofta som flickorna. Speciellt pojkar visade en anhopning av fall på skolans mellanstadium och samma tendens kunde spåras hos flickorna. Som orsak till barnens anpassningssvårigheter angavs i flertalet av fallen inlärningsproblem främst i kombination med nervösa problem och disciplinära problem och anhopningen av problembarn på mellanstadiet orsakades enligt lärarna nästan helt av dessa problemkomplex. Endast i ett fåtal fall angavs enbart nervösa problem som orsak till bristfällig skolanpassning och med en i stort sett jämn fördelning av dessa fall på de olika årskurserna. Detta visar att anpassningssvårigheter i skolan oftast går med inlärningsvårigheter, men att det också finns ett relativt litet antal barn med enbart nervösa system, vilka ger upphov till anpass-

ningssvårigheter. Lärarnas kön och inställning till barnen syntes ej väsentligen påverka förekomsten av problembarn.

Av de skolproblematiske barnen har vart 5:e undersökts på rådgivningsbyrå under de senare åren. Jämförs dessa barn med ett aktuellt rådgivningsbyråmaterial, omfattande barn som vid undersökningstillfället var inskrivna vid Umeå grundskola, men som av lärarna ej uppfattats som problembarn, påvisades att problembarnen vanligen inremitterades av skolan medan ickeproblembarnen kom på föräldrarnas initiativ. I endast hälften av fallen i skolgruppen var föräldrarna medvetna om barnens skolproblem. I över en tredjedel av dessa fall hade barnen vid undersökning på rådgivningsbyrå konstaterats vara utvecklingshämmande eller partiellt utvecklingshämmande, d. v. s. i väsentligt större utsträckning än vad som kunde påvisas bland de aktuella rådgivningsbyråfallen. Barnen i skolgruppen hade också oftare krävt intagning på barnpsykiatriska kliniken för utredning och behandling än de övriga rådgivningsbyrå-

fallen. Dessa förhållanden talar för att såväl personlighetshandikapp som för stora krav från skolans sida utgör väsentliga faktorer för uppkomsten av anpassningssvårigheter i skolan och att dessa insufficiensstillstånd ofta är av allvarlig karaktär.

Studerades åldersfördelningen i skolgruppen påvisades att högstadieläverna dominerade, vilket inte var fallet i det aktuella rådgivningsbyråmaterialet, som fördelade sig jämnt på de olika skolstadierna. Detta talar för att det bland skolproblembarnen sker en ackumulering av antalet svåra problemfall från lågstadierna till högstadiet.

Även om den yttersta orsaken till barnens anpassningssvårigheter i skolan står att finna i personlighetshandikapp hos barnen eller störningar i barnens hemmiljö och även om barnpsykiatrisk behandling eller barnpsykologisk rådgivning i dessa fall kan bidra till en bättre anpassning i skolan måste därför också sannolikt krävas adekvata skolpolitiska åtgärder för att förebygga eller häva dessa insufficiensstillstånd. Sådana åtgärder bör sättas in redan på skolans mellanstadium.

Salus vet...

*Salus är det bolag, som har
den ojämförligt största erfarenheten
när det gäller att ordna
läkarnas försäkringsfrågor. Bolagets
nära relationer till läkarkåren
borgar dessutom för att dess råd
är objektiva och gagnar Er
på bästa sätt. Tala därför med Salus
om alla slag av försäkringar.
Salus vet... och delar gärna med
sig av sitt vetande.
Ring Salus — redan idag!*

08/22 47 40 (växel)

eller direkt telefon 08/63 63 91, 63 63 92